

LLEOLIADAU T.LLEW JONES

BWLCH MELYN, PENTRE-CWRT

Dyma'r tŷ lle ganed T. Llew Jones ar Hydref 11eg, 1915. Merch i grydd lleol oedd ei fam, Hannah Mary Jones, ac roedd ei dad, James Jones, yn fab i fasiwn (saer maen). Heddiw, mae yna arwydd ar y wal yn dynodi'r lle fel man geni'r awdur, ac mae'r englyn gan y bardd enwog Dic Jones yn dweud y cyfan:

Rhythmau'r iaith yw y muriau hen – a chwedl
A chân yw pob llechen,
Cartre' Llew, crud deor llên
A thŷ mabolaeth awen.

YSGOL CAPEL MAIR, PENTRE-CWRT

Cychwynnodd T. Llew Jones fel disgybl yn yr ysgol hon ym 1920, a'r teulu erbyn hyn wedi symud i let-wen, Pentre-cwrt. Roedd ei ddyddiau ysgol yng Nghapel Mair yn rhai hapus, a dyma lle y dechreuodd ymddiddori mewn straeon. Un prynhawn dydd Gwener, cafodd fynd i ystafell y 'Mishtir' (y Prifathro) i glywed stori am ddyn ar gefn ceffyl yn dod at dollborth yng nghanol y nos. Am ryw reswm, ni chafodd fynd y prynhawn dydd Gwener canlynol, felly ni chafodd fyth glywed ddiwedd y stori. Bu hyn ar feddwl yr awdur am flynyddoedd, ac felly, un dydd, penderfynodd ysgrifennu ei fersiwn ef ei hun o'r digwyddiadau, a chyhoeddi *Un Noson Dywyll* ym 1973 – bron hanner canrif ar ôl iddo glywed dechrau'r stori am y tro cyntaf.

PISHYN PADIS

Darn o dir comin ar lan afon fach o'r enw Afon Shedi, gerllaw tŷ mam-gu T. Llew Jones oedd Pishyn Padis. Roedd ei fam-gu'n cadw siop fach, a phan fyddai'n mynd draw i weld ei fam-gu, byddai wrth ei fodd yn chwarae gyda phlant y sipsiwn a fyddai'n aml yn aros ar y tir comin yn eu carafanau lliwgar. Gyda'r nos, arferai'r sipsiwn eistedd o amgylch y tân yn dweud straeon, ond roedd yna un hen wraig a eisteddai'n agosach at y tân na neb arall, gan ysmegu pîb glai, a syllu i mewn i'r fflamau. Roedd ganddi wisg hir, ddu amdani, yn ymestyn at y llawr, gyda darnau tair ceiniog arian wedi'u gwnïo mewn tair rhes o amgylch y gwaelod. Tybed ai'r hen wraig yma a bortreadir gan Anti Edith yn *Tân ar y Comin* (1975)?

CWM ALLTCAFAN

Mae'r cwm prydferth hwn gerllaw Pentre-cwrt, Llandysul, ac mae'n lle arbennig o bwysig yn hanes T. Llew Jones. Pan oedd T. Llew yn fach, roedd yma ddwy ffatri wlân, sef ffatrioedd Alltcafán a Derw, ac yn ffatri Derw y cyflogid tad T. Llew fel gwehydd. Mae cariad T. Llew tuag at y lle yn amlwg yn y gerdd o'r un enw, ac fe glywir y bardd ei hun yn adrodd detholiad o'r gerdd yn y ffilm. Dywedodd un waith:

"Mae'n sicr fod holl brofiadau bardd yn cael dylanwad arno. Felly mae profiadau bore oes ac awyrgylch yr hen gartref yn rhan ohonof fi."

Mae'n werth mynd i weld Cwm Alltcafán yn y Gwanwyn pan fo'r sane gwcw (clychau glas) yn drwch, a phan fo'r afon Teifi'n "lifo'n araf drwy y cwm". Peidiwch oedi - "rhag ofn..."

T. LLEW, Y MILWR – A'R CHWARAEWR GWYDDBWYLL

Ym 1940, priododd T. Llew Jones â Margaret Enidwen Jones, un o blant teulu enwog Y Cilie. Bu'n ddigon anffodus, i gael ei alw i wasanaethu ei wlad ar ddydd ei briodas, ac ymunodd â'r Llu Awyr, ac yna'r fyddin, a bu'n aelod ohoni tan 1945. Teithiodd i'r Aifft, Gogledd yr Affrig a'r Eidal, ac yn y cyfnod hwn yn yr Eidal y dechreuodd ymddiddori mewn gwyddbwyll. Yr oedd yn rhannu pabell gyda Sais ar y pryd, a phan gafodd hwnnw ei alw 'nôl adre, sylweddolodd nad oedd ganddo le yn ei fag i'w set wyddbwyll, felly fe'i cynigiodd i T. Llew. Onibai am y weithred fach syml yma, tybed a fyddai T. Llew wedi dal ati i chwarae gwyddbwyll? Mae mab T. Llew, lolo, yn chwaraewr gwyddbwyll rhyngwladol, ac fe gyhoeddodd y tad a'r mab lyfr Cymraeg ar wyddbwyll, y cyntaf erioed yn yr iaith, ym 1980 – *A Chwaraei di Wyddbwyll?*

T. LLEW, Y CRICEDWR

Bu gan T. Llew ddiddordeb mawr iawn mewn criced drwy gydol ei oes – fel gwyliwr a chwaraewr. Mae'n debyg ei fod yn fowliwr llaw-chwith araf digon peryglus yn ei ddydd! Yn y ffilm, mae Dafydd yn chwarae criced ar yr union faes lle yr arferai T. Llew chwarae pan oedd yn ifanc, ond wrth gwrs roedd y lle'n hollol wahanol bryd hynny. Cae ar gyfer gwartheg ydoedd, a bu'n rhaid i T. Llew ar fwy nag un achlysur wyllo ym mhle'n union roedd yn gosod ei draed wrth redeg!

EGLWYS SANT CYNLLO, LLANGYNLLO, CEREDIGION

Mae'r eglwys hon yn allweddol ym mywyd T. Llew Jones gan mai ar dŵr yr eglwys y gwelir y ceiliog y gwynt enwog a fu'n ysbrydoliaeth i'r englyn o'r un enw. Ym 1950, pan oedd yr Eisteddfod Genedlaethol yng Nghaerffili, penderfynodd T. Llew gystadlu ar gystadleuaeth yr englyn. Roedd 347 o englynion wedi cyrraedd y gystadleuaeth, ond credai'r beirniad, Gwenallt, mai englyn T. Llew oedd yn rhagori. Ceir mwy o'r hanes yn y ffilm, a hynny gan T. Llew ei hun mewn sgwrs o'r Babell Lân yn Eisteddfod Genedlaethol Llanelli 2000. Yn y Babell Lân, ceir cyfle i drafod llenyddiaeth a barddoniaeth o bob math, ac yn y ffilm, gellir gweld yn glir pam bod T. Llew yn storiwr mor arbennig. Sylwch ar y ffordd y mae'n chwarae â'i gynulleidfa, ac ar ei amseru arbennig. Tybed a allai nifer o gomediwyr stand-up heddiw ddysgu gwrs neu ddwy gan y cyfarwydd (storiwr) mawr ei hun?

Dyma'r englyn:

Ceiliog y Gwynt
Hen wylwr fry mewn helynt – yn tin-droi
Tan drawiad y corwynt;
Ar heol fawr y trowynt
Wele sgwâr polis y gwynt.

CYLCH YR ORSEDD, LLANDYBÏE

Ymwelodd yr Eisteddfod Genedlaethol â Llandybïe ym 1944, ac felly codwyd meini'r Orsedd yno er mwyn i Orsedd y Beirdd gynnal eu seremonïau lliwgar. Roedd Eisteddfod 1944 yn un llai nag arfer oherwydd bod yr Ail Ryfel Byd yn parhau. Codir Cylch yr Orsedd ym mhob Eisteddfod Genedlaethol, a gellir gweld y meini cadarn yma mewn sawl tref a phentref drwy Gymru gyfan. Tybed a oes yna feini gerllaw eich ysgol chi? Erbyn hyn, defnyddir meini plastig y gellir eu codi'n hwylus a'u cludo o un Eisteddfod Genedlaethol i'r llall.

YSGOL A THŶ'R YSGOL, COED-Y-BRYN

Bu T. Llew Jones yn Brifathro Ysgol Tre-groes rhwng 1951 ac 1957, a dyma'r cyfnod pan y dechreuodd ysgrifennu straeon byrion a sgriptiau radio er difyrrwch, ac, wrth gwrs, er mwyn ennill arian ychwanegol at ei gyflog blynyddol o £360. Yna, ar Ionawr 1af, 1958, dechreuodd ar ei waith fel Prifathro Ysgol Gynradd Coed-y-bryn. Roedd Ysgol Coed-y-bryn yn ysgol llai o faint nag ysgol Tre-groes, ond roedd tŷ'r ysgol da yn mynd gyda'r swydd, ac roedd hyn yn apelio'n fawr. Erbyn hyn, roedd gan T. Llew a'i wraig ddau o fechgyn mawr – Emyr Llewelyn, a aned yn 1941, a lolo Llewelyn, a aned yn 1947 – ac roedd hi'n braf peidio â gorfod teithio'n rhy bell er mwyn cyrraedd y gwaith!

A ELLIR RHOI CERDD DAFYDD I MEWN FAN HYN?